

KÜLTÜREL SEMBOLLERİ YORUMSAMACI BİR BAKIŞ AÇISIYLA OKUMA VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ

Reading Cultural Symbols from a Hermeneutical Point of View and Social Work

Emrah AKBAŞ

Ar. Gör., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

ÖZET

Bu yazı, sosyal hizmet biliminin özellikle makro uygulamalarının kimi zaman bir toplum mühendisliği çabası şeklinde tezahür edebileceğine ilişkin kaygıların yüksek sesle düşünülmesiyle kaleme alınmıştır. Bu anlamda bu yazının hiçbir iddiası yoktur ve yalnızca beyin jimnastiğinden ibarettir. Ontolojisi itibarıyla bilimin dayandığı temel zemin olan şüphe kıvılcımları çakarsa okurun beyininde bu satırların yazarı ereğine ulaşmış sayacaktır kendini.

Anahtar Sözcükler: toplum kalkınması, toplum mühendisliği, yorumsamacı yaklaşım

SUMMARY

This article was written out as a result of thinking of the concerns about the possibility that especially the macro practices of the science of social work may sometimes appear as an endeavor of social engineering. In this sense, this article is not a cocksure one and is just composed of brain storming. If sparks of suspicion, which is the basic ground that science relies on in terms of its ontology, flash in the reader's mind the author of these lines will consider himself to have reached his aim.

Key Words: Community development, social engineering, hermeneutic approach

GİRİŞ

"İnsanlık tek kültürlülüğe (mono-culture) geçmekte; kitleler için, pancar üretircesine uygarlık üretmeye yönelmektedir. Bundan sonra günlük rızkı sadece bu olacaktır" (Levi-Strauss, 2000: 36).

Her birimizin kafasında ikili zıtlıklar mevcuttur. Olguları sınıflandırmaya eğilimli olmamız nedeniyle, kolayca "biz" ve "onlar" ayırımını yaparız. Aslına bakılırsa bu, öyle bilinçli yapılan bir tercih olmayıp, içselleştirilmiş bir ayırımdır. Çoğu zaman farkına bile varmayız. İşte, tehlike de burada ortaya çıkmaktadır. İyi niyetle yola çıkıp, köklü şablonlar ve kategorileri pekala yeniden üretebiliriz. Hele sosyal hizmet uzmanları olarak toplumun her kesiminden, her etnik kökenden müracaatçı sistemiyle muhatap olup, bu türlü ayrımlarla "değişim sürecini planlarsak," yaptığımız şeyin bir toplum mühendisliği projesi olma ihtimali çok yüksek olabilir. İşte, bu yazıda, sosyal hizmetin makro uygulamalarının müracaatçı sistemlerinin

ihtiyaçlarının karşılanmasından öte, bir toplumsal dönüştürme ve belki de "uygarlaştırma" arayışına kayma tehlikesi, sosyal hizmetin "toplum kalkınması", "planlı değişim süreci" ve benzeri kavramlarının "sorunlu" yanları tartışmaya açılarak, sorgulana-cak ve "modernist" bir dönüştürme yaklaşımının yerine, kültürel çoğulcu, yorumsamacı perspektiflerin ele alınması ve yorumsamacı antropoloji ile göstergebilimin imkanlarından yararlanmanın gündeme getirilmesi önerilecektir.

Toplum Kalkınması

Genelci sosyal hizmet yaklaşımına göre, makro uygulama birtakım toplumsal unsurları geliştirmek veya değiştirmek üzere tasarlanan sosyal hizmet uygulaması olarak tanımlanmaktadır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999: 127). Elbette, toplumun aksayan yönleri, altyapı eksikleri, maddi ve insani kapitalinin yetersizliği, vs. pek çok "geri kalmış" tarafları mevcut bulunabilir. Bu eksiklerin giderilmesi ve bu anlamda toplumun "geliştirilmesi" ve değiştirilmesi gereği su götürmez. Ancak, burada tartışmaya açtığımız nokta, toplumun insani yaşam kalitesini tutturmak üzere girişilecek her türlü çabayı tenzih etmek kaydıyla, toplum kalkınması anlayışının ideolojik/politik doğurguları olacaktır.

Sokak çocukları alanında faaliyet gösteren bir kurumun müdürü, son derece iyi ve insani bir niyetle, sokak çocuklarına "günaydın" demeyi, "dişlerini fırçalamayı" öğrettiklerini, çocukların daha "kibar" bir dil kullanmaya başladıklarını söylüyor ve bununla gurur duyuyordu. Bu müdür, farkında olarak ya da olmadan, bir

uygarlaştırma/medenileştirme rolüne soyunmuş görünmektedir. Tartışılması gereken nokta da budur. Müdür toplum kalkınması idealini, acaba müracaatçı sistemlerini kültürel/ideolojik anlamda yoğurmak ve dönüştürmek suretiyle, ideal-tipler yaratmak olarak mı algılamaktadır? Yoksa, hakikatte, toplum kalkınmasından anlaşılması gereken, sokak çocuklarının sokaktan kurtarılması mıdır yalnızca? Öyle görülüyor ki, kurumun müdürü, kabaca biz ve onlar diye ayrıştırabileceğimiz bir ikili zıtlığı öylesine içselleştirmiş ki, müracaatçısının "ihtiyacının" aslında ne olduğunu kavrayabilmekten aciz kalmıştır.

Benzeri bir durum toplum merkezlerinde de yaşanabilmektedir. Aile içi şiddete maruz kalmış olan kadınlar modernleşmeci bir söylemin muhatapları olabilmekte ve çoğu zaman sapla saman karışabilmektedir. Kavramsal çerçeve derhal modernleşme vs. gelenek bağlamına oturtulmakta ve "sorun odaklı" olması gereken müdahale söylemin dönüştürücü idealizmine kurban verilmektedir. Benzer sorunların dünyanın en "ileri" ve "modern" ülkelerinde bile, hem de ileri derecede tahsilli insanlar tarafından yaşanıyor olması olgusu atlanarak, sorun kolaylıkla bir toplumsal dönüşüm projesinin aracı haline gelebilmektedir. Bir başka örnek vermek gerekirse, belli sivil toplum örgütleri, ülkenin geri kalmış yörelerindeki çocukların "eğitim" seviyelerinin artırılması amacıyla yola çıkıp, bu masum toplum kalkınması çabasını çabucak bir uygarlaştırma projesine dönüştürebilmektedir. Buna göre, amaçları çocukların eğitim düzeylerinin geliştirilmesi ve ihtiyaç hissettik-

leri kaynaklara erişimlerinin sağlanması değil, kültürel bir dönüşüm yaşayarak Batılı değerleri içselleştirmeleri, hakim kültürün dil, din gibi tercihlerini tedrici olarak benimsemeleri olmaktadır.

Biz ve Onlar

Yerleşikler ve dışarıklılar teorisine ilişkin olarak Norbert Elias'a atıfta bulunan Bauman'a göre, "dışarıklılığın içeriye akın etmesi, yeni gelenlerle eski sakinler arasındaki farklılık belli belirsiz olsa bile, her zaman yerleşik nüfusun hayat tarzına bir kafa tutuş demektir. Yeni gelenlere yer açma zorunluluğundan ve dışarıklılığın kendine yer bulma ihtiyacından doğan gerilim iki tarafı da farklılıkları abartmaya iter" (Bauman, 1999: 59, 60). Şu halde, hakim olan taraf her alanda bir "normal" tanımlaması yapmakta ve bu tanımın dışında kalanları dahil etmek gibi bir uğraş vermemektedir. Buna göre, "biz" diye bir tarif yapılmış ve hudutlar çizilmişse "onlar," "biz"e benzedikleri oranda dahil edilmekte ve "normal" sayılmaktadır. Biraz daha yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse, müracaatçı sistemleri bizim gibi dış fırçalamayı, selamlaşmayı, tüketmeyi, giyinmeyi, yemek yemeyi, vs. öğrendiği oranda "normalleşmiş" ya da "sosyal işlev bozukluğu" giderilmiş sayılabilmektedir.

Halbuki, müracaatçı sistemleri, kendi kültürleri ve dünya algıları ile varolabildikleri, özgürleşebildikleri oranda ihtiyaçları karşılanmış, sosyal işlev bozuklukları giderilmiş sayılmalıdır. Bu noktada, sosyolojik düşünönmek bir sosyal hizmet uzmanı için vazgeçilmez bir önem kazanmaktadır. Yine Bauman'a atıfta bulunursak, "sosyo-

lojik düşünmek çevremizdeki insanları, onların hasletlerini ve düşlerini, kaygılarını ve acılarını biraz daha iyi anlamamızı amaçlar. O zaman belki biz onlardaki insan bireyi daha iyi görür ve kendimizin yaptığı ve yapmaktan hoşnut olduğu şeyleri yapma haklarına, yani tercih ettikleri hayat tarzını seçme ve uygulama, kendi hayat projelerini belirleme, kendilerini tanımlama ve hepsinden önemlisi onurlarını kıskançlıkla koruma haklarına daha fazla saygı gösteririz" (Bauman, 1999: 25).

Sosyal Kontrol

Kirst-Ashman ve Hull'a göre, örgütsel ve toplumsal değişimin teorik temellerinden biri olan cemaat teorisinin önemli işlevlerinden biri de sosyal kontroldür ki, toplumun, üyelerinin normların dışına çıkmamalarını sağlama çabası olarak tanımlanır. Sosyal kontrolü tahkim ve takviye eden kuvvetler yasalar, polis gücü ve mahkemelerdir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999: 129, 30, 31). Bu tanım üzerinden sosyal hizmet teorilerine dönük bir eleştiriye girişmeyeceğiz; ancak, vurgulamak istediğimiz nokta, teorilerin nasıl yorumlandığının asıl belirleyici olduğunu göstermektir. Sosyal kontrol çabaları, Foucault'vari bir bakışla, modernitenin doğuşu ve gelişimiyle ilişkilendirilebilir. Buna göre, modern toplum bir denetim (*control; surveillance; discipline*) toplumdur. Foucault'ya göre, sıkı denetim altındaki toplumlar, yani sosyal kontrolün mükemmel bir biçimde sağlandığı toplumlar normal ve anormal arasında bir ayırım yapmayı zorunlu kılar ve tüm denetim mekanizmaları, anormal olanı gözetlemek, etiketlemek ve "düzeltmek" için vardır. Dahası, hudutlarında "anormal"

insanlar istemeyen bir devlet, çeşitli yollarla "iyi vatandaşlar" yetiştirmeye uğraşan "normalleştirici", "eğitici" ve "uygarlaştırıcı" vasıtalarla da sahip olmalıdır (Foucault, 1986: 199). Anormal olanların rehabilitasyonu sürecinde çok farklı usuller mevcuttur. Sosyal hizmet bilimi, eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri, vs. bu süreçte bahsedilen vasıtalar olabilmektedir. Bazen sergi ve fuarlar bile, örneğin, Bennett'a göre, "devlet ve halk arasındaki pedagojik ilişkileri" gerçekleştirebilmektedir (Bennett, 1994).

Burada tartışmaya açılan husus, yalnızca sosyal hizmet uygulamasının barındırdığı tehlikeleri aşıkarak kılmasıdır. Müracaatçı sistemlerine bakış, her ne kadar teori kültürel çoğulcu unsurları barındırır da içinde, dışlayıcı ve Foucault'vari anlamda anormalleştirici olabilmektedir. Şu halde, sosyal hizmet kurumlarının "normalleştirici", "uygarlaştırıcı" rehabilitasyon vasıtaları olma potansiyelleri yabana atılmamalı ve sorgulanmalıdır.

Moderniteye yöneltilen eleştiriler ve sosyal hizmetler

Modernitenin hakikat, estetik ve adalete dair evrensel standartlar arayışının reddi son zamanlarda sosyal hizmetlerin entelektüel ve pratik oluşumunu derinden sarsmıştır. Sosyal hizmet disiplininin orijinal söylemini oluşturan, kültürleri aşkın ve dönüştürücü, "ilerleme" ve "düzen" fikirleri esaslı bir meydan okumayla karşı karşıyadır (Howe, 1994: 19).

Doğası ve ortaya çıkış saikleri bakımından değerlendirildiğinde, modernitenin ideallerini paylaşan ve bu ideallerin yaygınlaşması için üze-

rine bir hayli iş düşen sosyal hizmetlerin yaşadığımız çağda tekrardan ele alınması gerekmektedir. Modernizmin yoğun bir eleştiriye uğradığı ve yalnızca sosyal bilimlerin değil, doğa bilimlerinin de bir içkin eleştiri (*immanent critique*) sürecine girdiği bir dönemde, sosyal hizmetlerin hala modernitenin taşıyıcısı rolüne sarılması, bu disiplinin sosyal adalet ve haklar gibi söylemleri dikkate alındığında, pek anlaşılır olmayacaktır.

Parton'a göre, öyle görünüyor ki, sosyal bilimcilerin *post-modern* adını verdikleri yeni bir döneme hızla girmiş bulunuyoruz. Şu halde, çağdaş sosyal hizmetleri ve geçirdiği değişimi anlamak için *post-modern* olanın doğasını incelemek hayati önem kazanmaktadır (Patron, 1994: 514). Sosyal hizmetler yaşadığımız çağı iyi okuyamadığı oranda onu dönüştürme gayretini elden bırakmayacaktır. Söylemindeki çoğulcu öğelere rağmen tektipleştirici, birleştirici tavrını pekiştirecek; multi-epistemolojiler fikrine karşı duracaktır. Sosyal hizmet disiplininin yaşadığımız çağı iyi anlamak ve buna uygun uygulamalar ortaya koyabilmek için diğer sosyal bilim dallarından istifade etmesi kaçınılmazdır. Biz burada sembolik antropolojinin önemini vurguluyoruz.

Sembolik Antropoloji

Sembolik antropolojinin öncü ismi Geertz'a göre, kültür bir "metin" ile eşdeğerdir; olaylar, ritüeller, semboller gibi kültürel unsurlar bir metin olarak ele alınmalıdır – zaman ve mekana göre değişen metinler. Şu halde, belirli bir eylemin ardındaki anlamı kavrayabilmek için bu eylemin "bağlam" ve "içeriği" iyi irdelenmeli-

dir. Sembolik antropolojinin takipçileri dünya üzerindeki kültürlerin birbirinden farklı olduklarını kanıtlamak için pek çok simge, ritüel, adet, vs. toplarlar. Şu halde, bu pek çok farklı kültürü anlamak onu iyi okumakla mümkündür. Kültürleri anlamak, diğer taraftan, onların sembollerini ve bu sembolere attıkları anlamları iyi kavramakla mümkündür. İnsanlar sürekli olarak yaşadıkları toplumu, kültürü, ilişkileri ve aynı toplum içindeki diğerlerinin edimlerini yorumlama süreci içerisindeyler. Bu süreç onların ortak bir kültür yaratmalarını sağlar. Ve her kültür, içinde her şeyin diğer kültürlerden farklı bir şeyi "temsil ettiği" bağımsız bir yapıdır. Schnedider'a göre, "bizatihi kültürel bir nesne olarak kültürel bir biçimde tanımlanmış ve farklılaştırılmış birim ile gerçek dünyada kendisini simgeleyen ya da simgelemeyen veya kendisine karşılık gelen ya da gelmeyen bir başka nesne arasında basit bir ayırım yapmak önem arz etmektedir" (Schneider, 1980: 3).

İnsanların zaman ve mekan bağımlı olarak sübjektiviteleriyle ürettikleri kültürün unsurları farklı kültür ya da bağlamlarda farklılaşacaktır. İnsan eylemlerini anlamak ancak bu kültürel kodları iyi okumakla mümkündür. Buna göre, ancak yorumsamacı bir perspektifle anlaşılabilir eylemlerin ardındaki anlamlar.

SONUÇ

Bu yazıda tartışmaya açılan husus, sosyal hizmet mesleğinin doğası itibarıyla bir kültür okuyucusu olduğu ve önyargılı (*biased*) eğilimlerin sorunun çözülmesi sürecinde kültürü anlamayı gerektirirken onu dönüştürmeyi hedefleyebileceği olasılığı-

dır. Veyahut, birakalım kültürü dönüştürme eğilimini, sorunun çözülmesi sürecinde kültürel sembollerin/metnin iyi okunmaması, çözümlü engelleyici bir faktör olacaktır. Şu halde, sosyal hizmet uzmanının önemli bir sosyal bilim formasyonuna sahip olması ve sosyolojik düşünme yetisiyle mücehhez olması gereği su götürmemektedir. Bu perspektif, sosyal hizmetlerin; modernist projelerin öngördüğü biçimde, kültürel farklılıkları göz ardı eden ve hakim kültürün norm ve değerlerini normalleşmenin kıstasları kabul eden bakıştan uzak durup, kültürel farklılıkları ve sembollerini anlamacı/yorumsamacı bir bakışla ele almasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (1999) *Sosyolojik Düşünmek*, İstanbul: Ayrıntı.
- Bennett, T. (1994) "The Exhibitionary Complex", *Culture, Power, History*, Editör: N. Dirks ve ark., Princeton Uni. Press.
- Foucault, M. (1986) *Discipline and Punish The Birth of the Prison*, Penguin Books.
- Howe, D. (1994) "Modernity, Postmodernity and Social Work", *British Journal of Social Work*, 24 (1) 9-32.
- Kirst-Ashman, K. K. ve Hull, Jr. G. H. (1999) *Understanding Generalist Practice*, Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Levi-Strauss, C. (2000) *Hüzünlü Dönenceler*, İstanbul: YKY.
- Parton, N. (1994) "Problematics of Government, (Post) Modernity and Social Work", *British Journal of Social Work*, 24 (5) 513-532.
- Schneider, D. M. (1980) "Introduction", *American Kinship: A Cultural Account*, Chicago.